

A KALOCSAI ÉS BÁCSI ÉRSEKSÉG.

TÖRTÉNETI ÖSSZEFOGLALÁS.

ÍRTA: WINKLER PÁL
érseki könyvtáros.

4-5. SZÁM.
SZERKESZTI:
DR. ERDEY FERENC.

ÁRPÁD RÉSZVÉNYTÁRSASÁG KIADÁSA. 1926.

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK	2
„ÁRPÁD KÖNYVEK.”	3
Előszó.....	4
1. A kalocsai és bácsi érsekség.....	5
3. Kalocsa mint érseki székhely.....	6
4. Bács mint érseki székhely.....	6
5. Kalocsai és bácsi érsekek, mint főpapok és államférfiak a török hódoltság előtt.....	7
6. Tomori Pál érsek. (1523-1526.).....	10
7. Az érseki egyházmegye állapota a török hódoltság alatt.....	11
8. Az érseki egyházmegye restaurátorai.....	13
9. Kalocsai és bácsi érsekek, mint a hitélet, művelődés, és közjólét fejlesztői.....	16
10. A kalocsai és bácsi érsekek névsora.....	19
Török hódoltság alatt.....	20
Török hódoltság után.....	21
Felhasznált források.....	22
AZ „ÁRPÁD KÖNYVEK”	23

„ÁRPÁD KÖNYVEK.”

A Nagy magyar Alföldet szoktuk parlagnak nevezni Nem azért, mintha semmi sem teremne meg rajta, hanem mert az az őserő, mely ott szunnyad a magyar rögben nem érvényesül kellően és nem termi meg azt a gyümölcsöt melyet teremhetne. Kalocsa, a Nagy Alföldnek legrégebb metropolisa, a szellemi élet ilyen parlagának tűnhet fel sokak szemében, mintha szent István kora óta nem termelte volna a szellemi műveltségnek azon gyümölcsseit, melyeket tőle a magyarság elvár. Pedig Kalocsának van szellemi tőkéje, van dicső múltja. Kalocsa a Nagy Alföld kulturális életének gyújtópontja volt mindig. Csakhogy mindez többé-kevésbé feledésbe ment. Ezeket a múlt emlékeit összegyűjteni, a kalocsai kulturális élettel együttműködő írók műveit gyűjteményes könyvek alakjában közre adnia célja az „Árpád könyvek”-nek. Reméljük, hogy ezzel nemcsak Kalocsának, nemcsak a Nagy Alföldnek, hanem az égé; z keresztény magyarságnak érdekeit szolgáljuk.

Kalocsa, 1926 év pünkösöd ünnepén

az „Árpád Könyvek” szerkesztője.

Előszó.

Jelen füzetnek célja a kalocsai és bácsi érseki egyházmegye történetét valamint érsekeinek működését egyházkormányzati, honvédelmi, közművelődési és társadalmi téren főbb vonásaiban ismertetni.

A kalocsa-bácsi egyházmegye területe a Duna Tisza közén terül el, amely terület ősidőktől a hadak útja volt és így alig van egyházmegye Magyarországon, mely az idők folyamán hazánkat ért csapások alatt annyit szenvedett volna.

A kalocsa-bácsi érsekek azonban, miként szerény történeti összefoglalásunk mutatja, nemcsak a honvédelem, a haza szolgálatából vették ki részüket, de a Szt. István első magyar királyunk által reájuk bízott anyagi eszközökkel is hűen sáfárkodva az egyházmegyét a csapások pusztulásaiból ismételtén kimentették s a hitélet és műveltség magas színvonalára emelték.

Az ő feledésbe ment emléküknék akar hódolni a jelen idők nagy megpróbáltatásaiban ezen szerény kis munka. Ha a múlt idők szenvedéseiből és küzdelmeiből csak némi vigaszt és reményt meríthetünk a jövő építő munkájára úgy fáradozásunk bőséges jutalmat nyer.

Kalocsa, 1926. Szent István ünnepén.

a szerző.

1. A kalocsai és bácsi érsekség.

II. Szilveszter pápa Szt. Istvánnak a koronával és így az országnak királysággá emelésével megadta a jogot arra is, hogy az országot egyházilag szervezze. A dunántúli részeken és Felső-magyarországon ez nem okozott nehézséget. Nyitrán már a honfoglalás előtt püspökség állott fenn az ottlakó keresztény szlávok részére, a dunántúli részen és a Duna-Tisza-közén pedig már Géjza vezér alatt terjedt el a keresztény vallás a magyarok között. Koppány lázadásának leverése után a kereszténység terjedése már nem talált akadályt. Ezen gyors elterjedést nagyban előmozdították a szent István alapította bencés zárdák buzgó tagjai. Először tehát Dunántúl alapított sz. István püspökségeket élükön az esztergomi érsekséggel. Nem, ily simán ment ez azonban az ország keleti részén a Tiszán túl. Ott a pogányság még erősen állott. Erdélyben Gyula vezér makacsul vonakodott a kereszténységet felvenni. Más ily ellensége volt még a hit terjedésének Achtum a bolgár származású vezér is, aki a Tiszántúli országrészt tartotta hatalmában.

Szent István már azon szándékkal, hogy az ország ezen részén felállítandó püspökségeket a kalocsai érseknek mint metropolitának fogja alárendelni, a már nagyjában keresztény Duna-Tisza közének területén érsekséget alapított Kalocsa székhellyel és annak első érsekévé Asztrikot rendelte, aki neki Rómából a koronát hozta Csakhamar legyőzte Gyula vezért és megalapította az erdélyi egyházmegyét, Achtum ellen pedig Csanád vezért küldte vitéz sereggel, aki azt legyőzve az ország ezen részét is sz. István hatalma alá hajtotta. Ekkor alapította a Csanádi egyházmegyét is. Mindkét egyházmegyét a kalocsai érsekség főnhatósága alá rendelte, melyekhez még sz. László alatt az általa alapított nagyvárad-i püspökség járult. A kalocsai érseki egyházmegye területe kezdettől fogva ugyanaz volt, mint jelenleg, Kalocsával mint érseki székhellyel. Területe gyarapodott sz. László idején 1093 táján, midőn a Szerémség keleti fele is végleg magyar kézre jutott; a király ezt a részt is egyházilag a kalocsai érseki egyházmegyéhez csatolta. Ugyanekkor Bácsban, az egyházmegye közepe táján, az érseknek másik székhelyet is jelölt ki megfelelő javadalmazással, hogy a kalocsai érsek most már terjedelmesebb egyházmegyéjét könnyebben kormányozhassa. Ezóta volt a kalocsai érseknek két székhelye Kalocsa és Bács.

A Szerémséggel sz. László alatt megnövekedett egyházmegye területe 1229-ben változott meg. Ez évben ugyanis Csák Ugrin érsek a Szerémségnek a Száva jobb partján levő részét az egyházmegyéből kiszakítva a szerémi püspökséget alapította, számára a régi Sirmium város mellett a mai Mitroviczán Sz. Ireneus püspök és vértanú tiszteletére székesegyházat építtetett, jövedelem forrásul és menedékhelyül pedig a bánmonostori (ma Bánostor) másként Kövi apátságot szerzék meg. Ezen püspökség területe a djakóvai püspökség alapításakor ehhez lön csatolva. A megmaradt terület változatlan maradt egészen napjainkig. A szerencsétlen kimenetelű világháború azonban a kalocsai érseki egyházmegyére is végzetes változást hozott. A trianoni békeszerződés folytán ugyanis a török kiűzetése után keletkezett Vojvodina területe, a határőrvidék, melyhez az egész Bácska tartozott, Szerbiához jutott és evvel a kalocsai érseki megye nagyobb része az anyaegyháztól elszakított. A pápa államtitkárja útján erről a kalocsai érseket 1923 febr. 15-én értesítette, jelentvén, hogy az elszakított területet a kalocsai érsektől független Apostoli Adminisztrátor kormányzása alá rendelte és erre Budanovich Lajos szabadkai Sz. Terézi plébánost nevezte ki. Kinevezését Budanovich Lajos Pellegrinetti Hermenigild belgrádi nuntius útján kapta 1923 febr. 10-én. A kalocsai érsek joghatósága alul ezen intézkedés által kivont területtel a kalocsai érseki egyházmegyéből a legnépesebb 86 plébánia lön kiszakítva, az anyaegyházmegyében csak 62 maradt meg.

2. A kalocsai és bácsi káptalan.

A kalocsai érsekség alapításával együtt járt Kalocsán az érseki káptalannak mint az érsek tanácsadó testületének és az egyházmegye kormányzásában segítő szervének megalapítása és szervezése is.

A bácsi érseki székhely kijelöléséig csak Kalocsán volt az érseknek káptalana. Mivel azonban az érsek ezen időtől fogva gyakran Bácsban is tartózkodtak, mindjárt kezdetben a kalocsai káptalánból néhányat Bácsba rendeltek, hogy ott a székesegyházban az isteni tiszteletnél valamint az egyházkormányzatban is segédkezzenek.

Ezen kezdetből fejlődött ki a bácsi káptalan mint a kalocsaitól független, önálló testület préposttal az élén. Hogy a fejlődés csak lassan történt, kitűnik azon mai napig fennmaradt okmányból, mellyel II.

Géza király Bácsban időzvéen 1158 április 20-án a pécsváradi benzés apátságnak szabadalmi levelét megújítja, mert az eredeti tűz által elpusztult. Ezen okmányt mint tanúk aláírtak a püspökökön és ország-nagyokon kívül még a következő bácsi kanonokok: Obsa dékán, Esau éneklőkanonok, Azarius, Latinus és a többi kanonok. Ez időben tehát a káptalan még nem volt teljes.

1201-ben találkozunk először okmányainkban a bácsi káptalan prépostjával. Több fennmaradt okmányból kitűnik, hogy csakhamar jogi összeütközések keletkeztek a kalocsai és bácsi káptalan között, különösen az érsekválasztás körül, mely azon időben a káptalanok joga volt. Szükségessé vált azért a két káptalannak egymáshoz való viszonyát szabályozni. E célból 1201-ben a pápához folyamodtak, aki külön bullával a bácsi káptalan jogait megerősítette, melyeket, miként a káptalan kérvényében előadta, sz. István kora óta bírt. Nyilvánvaló bizonyítéka ez annak, hogy a bácsi káptalan a kalocsaiból szakadt ki, mert ennek jogait követeli magának is, csupán abban tévedett, hogy a bácsi káptalan sz. István idejében keletkezett volna. Ekkor a pápa a két káptalant ugyanazon érsek joghatósága alatt kánonilag egyenjogósítva egyesítette. Azóta a pápák okmányaiiban és pedig először IV. Kelemen pápától 1266-ban a következő kifejezés van használatban: Archiepiscopatus Ecclesiarum Colocensis et Bacsensis canonice unitarum. Hogy a pápa nem egyesített ezzel két egyházmegyét, kitűnik abból is, hogy bár a kalocsai érsek hol kalocsai, hol bácsi, hol pedig kalocsai-bácsi érseknek írták magukat, külön-külön kalocsai és bácsi érsek sohasem volt; egy időben két külön egyházmegyét és külön érseket az egyháztörténelem nem ismer. Volt tehát sz. László idejétől a kalocsai érseknek két székhelye, Kalocsán és Bácsban és két káptalana ugyanazon érsek fennhatósága alatt jogilag egyesítve, miként a szerémi püspöknek volt Mitrovicán és Kőbén. A bácsi székhely keletkezése óta az érsek hol Kalocsán, hol Bácsban székeltek. Ezen körülmény *magyarázza* meg az egyházmegyének két vikariátusra történt szétosztását is. A kalocsai vikariátushoz tartozott a kalocsai vagy másképp főszékesegyházi és a bodrogi főesperesség. Területük Fejér megye Dunán inneni részére és Bodrog megyére terjedt ki. A bácsihoz tartozott a szegedi, bácsi és szerémi főesperesség. Mindkét helyen az érseknek helynöke volt, aki az érsek távollétében a neki alárendelt vikariátust kormányozta. Az egyházmegye súlypontja a 13-ik század végéig Kalocsán mint az érsek első székhelyén volt. Midőn azonban a 14-ik században a bácsi és pétervárad vára, mint végvárak, a kalocsai érsek gondozására és védelmére bíztak, az érsek inkább Bácsban tartózkodtak, minek folytán a bácsi székhely vezető jelentőségűvé vált.

3. Kalocsa mint érseki székhely.

Kalocsa városára kezdettől fogva nagy kihatással volt az érseki székhely. Már fekvésénél fogva sem volt soha alkalmas arra, hogy nagyobb várossá fejlődjék és így a maga keretében minden tekintetben csak mint érseki székhely bírt jelentőséggel, kizárólag ennek köszönhetette azon országos kulturális és közgazdasági szerepet, melyet ősidőktől a mai napig képvisel.

Az érsek a város földes ura, népének atyja és védelmezője volt. Az ország akkori törvényei szerint gondoskodott népéről, velük igazságosan és szelíden bánt 0150rt a nép szólása szerint „a pásztorbot alatt – jó volt az élet.” Jobbágyai jogait és érdekeit megvédte még a világi főurakkal szemben is, mire különösen egyes magyar főurak garázdálkodásai miatt volt szükség, így 1359-ben, mint ezt a fennmaradt okmányokból megtudjuk, Trencsényi Csák Máté zsarolta mindenfelé az egyház népét. Azért megfélemezésére Telegdy Tamás kalocsai érsek az összes püspököket Kalocsára hívta és a székesegyházban zsinatot tartván szövetségre hívta őket népeik védelmére jogtalan adó, vám, sarc és szolgálmányok kiterőszakolása ellen. E zsinaton Csák Mátét az egyházból is kiközösítették. Még 1490 körül is Várady Péter érsek folytonos védelmi harcban állott népének megsarcolóival.

Kalocsa, az érseki székhely, az érsekektől fenntartott tudományos intézetek által a művelődés központjává lön és áldásos hatását úgy Kalocsa városára mint a szomszédos megyékre már századok óta a mai napig kifejti.

4. Bács mint érseki székhely.

Bács már a honfoglaló magyarok idejében lakott és kezdetlegesen megerősített hely volt. Ezért később a vármegye székhelyéül választották és mint ilyen fokozatosan kiépített végvárával és hatalmas táborhelyével országos szerepet vitt. Ennek romjai a bukini országút mentén a Sz. Antal kápolnánál egészen Demir kapuig (Vaskapu) terjedően még ma is láthatók. Számptalan történelmi esemény fűződik Bács városához és várához. Mint érseki székhely azonban akkor vált fontossá, mikor a kalocsai érse-

kek, kik a fontos végvár urai voltak, Bacsót választották tartózkodási helyül. Ez időben káptalana is nevezetes szerepet vitt, mint az érseki vikáriátus tanácstestülete és országos hiteles hely. „Vikáriusai rendszeren felszentelt püspökök voltak, akik az országos és hadi ügyekben eljáró érseket a vikáriátus területén az egyházmegye kormányzásában és egyéb teendőiben helyettesítették. A bácsi székesegyház és kanonoki házak a váron kívül a mai temető helyén állottak. A székesegyház a bácsi káptalan levéltárával együtt 1351 április 30-án leégett és nem is épült fel többé. A káptalan a várban kapott elhelyezést, ahol, bár nyomát eddig nem találták meg, valószínűleg más kisebb templom épült. A város és a vár egészen a török hódoltság idejéig sz. Ferenc fiainak zárdájával, ősi templomával és a káptalani iskolával karöltve a vidék kultúrájának központjává vált. A török sereg 1526. szept. 29-én vette be Bács várát és azt 1689-ig elfoglalva tartotta. 1704-ben Rákóczy csapatai a várat felgyújtották, 1705-ben Fiuuk császári várkapitány végkép lerontatta és ma már csak a romjai tartják fenn a hajdan oly nevezetes vár emlékét. A török megszállással Bácsnak érseki székhely jellege is megszűnt és nem is támadt fel többé.

5. Kalocsai és bácsi érsekek, mint főpapok és államférfiak a török hódoltság előtt.

Kalocsának, mint érseki székhelynek megalapítása óta 1001-1926-ig jelen érsekünkkel *gróf Zichy Gyulával* 86 érseke volt, kik közül sokan egyéniségük nagyságával, országos és egyházi szereplésükkel úgy a haza, mint az egyháznak nagy szolgálatot tettek, s nevüket a magyar történelem lapjaiba el-törölhetetlenül írták be. E nagynevű érsekek Kalocsa városára is fényt derítettek.

Kalocsának első érseke **Asztrik** volt, akit mint a pécsváradi bencés kolostor apátját emelte sz. István a kalocsai érseki székhelybe. 1010 körül jött Kalocsára, hogy káptalanával, melynek tagjait a pécsváradi bencéséből választotta, érseki működését megkezdje.

Még mint pécsváradi apátot, István fejedelem őt küldte Rómába, hogy II. Szilveszter pápától koronát és királyi méltóságának elismerését kérje. Asztrik meg is hozta a koronát, mely ma is még a magyar királyi hatalom jelvénye és az ország legbecesebb ereklyéje. Asztrik a kalocsai érseki széket nehéz viszonyok között vette át. Székesegyházat kellett építeni, az egyházmegyében plébániákat szervezni, ezekben papokról gondoskodni, templomokat építeni. Legnagyobb gondját azonban a katolikus vallás terjesztése képezte, úgy egyházmegyéjében, mint azon kívül, Erdélyben és a tiszántúli megyékben is.

Kalocsán kifejtett érseki működéséről történelmi adat nem maradt reánk, csak az általa épített székesegyház falmaradványai, melyeket a mostani székesegyháznak restaurációja alkalmával tártak fel, tartották fenn emlékét.

Fáradhatatlan apostoli működésének eredménye, hogy a katolikus hit már közvetlen utódjai alatt a kalocsai egyházmegyében gyökeret vert. Érdemei az örök élet könyvébe vannak felírva.

Élettörténetéből csupán a következő adatok ismeretesek. 1012-ben jelen volt a bambergi székesegyház felszentelésénél. Ő szentelte fel a templom kriptájának oltárát és a templom felszenteléséről szóló okmányban Asztrik kalocsai érseknek írta alá magát. 1015-ben találkozunk utoljára nevével a pécsváradi apátság szabadalmi levelében, melyet mint volt pécsváradi apát, de akkor már kalocsai érsek írt alá. Ezentúl egyébként gazdag apostoli munkájára homály borul, azt sem tudjuk, hol és mikor halt meg. Valószínű, hogy térítés közben szenvedett vértanú-halált. A legújabb időkig Asztrikot és Anastasius esztergomi érseket egy személynek tartották történetíróink és Anastasius életadatait is Asztriknak tulajdonították. Újabb történelmi kutatások azonban kimutatták, hogy Anastasius, mint esztergomi érsek és Asztrik, mint kalocsai érsek két külön személy volt.

Az Árpádházi királyok korának egyik kimagasló alakja volt a királyi családnak kiválóan kedves embere **Győri Saul** kalocsai érsek. A csanádi püspöki székből 1192-ben neveztetett ki kalocsai érsekké, meghalt 1202-ben. Ő az egyedüli érsek ezen korból, kinek hamvait még ma is tisztelhetjük a kalocsai székesegyház érseki kriptájában elhelyezett márványkoporsóban. Ezen eredeti márványkoporsó a székesegyháznak Városházai érsek alatt történt restaurációja alkalmával a Sz. István kori templom talajából került elő. Saul az előkelő Győr nemzetségből származott, királyi kancellár volt, fontos szolgálatai és kiváló életszentsége miatt a királyi család kiváló bizalmát és nagybecsülését bírta.

A történelemből ismerjük az Imre és Endre hercegek között kitört viszályt. Saul érsek kiváló bölcsességgel a két testvért kibékítette. Boleszláv váci püspök és Imre király között is igen kényes ügyben békét teremtett, úgy hogy a király a sérelmet elfelejtve Boleszláv püspököt László fia keresztatyjává választotta. Korának békeangyala volt. Mint kalocsai érsek káptalanjának és papságának atyja és

jótevője volt, egyházmegyéjének zárdáit gondozta, a hitéletet fejlesztette és életszentségével híveinek jó példával járt elő. Szentség hírében halt meg. A hagyomány szerint halála után sírjánál csodák történtek, mint szentet tisztelték és szentségének valamint csodáinak híre annyira elterjedt az országban, hogy halála után II. Endre király és az ország nagyjai szenttéavatásán is fáradoztak Rómában. Életszentségének hírét II. Endre király hat évvel halála után egy 1208-ban kelt okmányában is hirdette, midőn a következőket írja róla: „néhai Saul kalocsai érsek, aki úgy Isten, mint az emberek előtt ismert szent és ártatlan élete miatt méltán nagy tiszteletben áll...” Szenttéavatását sajnos néhány év után az országra szakadt tatár pusztítás akasztotta meg, minek folytán az ügy feledésbe ment. A Gondviselés azonban megőrizte szentjének földi maradványait a mai napig és napfényre hozta úgy, hogy Kalocsa városa szerencsés hétszáz év után szent érsekének és földes urának földi maradványait tisztelhetni. E földi maradványok a márvány sírlárával együtt melyben feküdt, az új érseki kriptá jobbfelőli első fülkéjében nyugsznak, a sírjában talált tárgyak, ezüst kehely paténával, pásztorbot, gyűrű mellkereszt és érseki palliumtűk pedig az érseki könyvtárban őriztetnek.

A tizenharmadik században az akkor kezdődő háborús mozgalmak, melyek kelet felől mindinkább veszélyeztették a magyar földet, a kalocsai érsekeket is, mint Kalocsa és Bács végvárait, a haza védelmére szólították. Ezek elseje volt a Csák nemzetségből származott **Ugrin érsek** (1219-1247.) Mindjárt érseksége kezdetén a Szt. István király idejében épült kisebb székesegyház helyébe Montecassinóból bevándorolt bencés szerzetesekkel fényes székesegyházat, Bácsban pedig szegények és betegek számára menedékházat építtetett és ennek gondozását a templáriusok lovagrendjére bízta. A XIII. század vége felé szt. Ferenc rendje vette át a hospitiumot, mellé templomot építettek. E templom tornyának és hajójának nagy része még most is áll a bácsi rendház templomába építve. Ugrin érsek a kiváló államférfi és bátor harcos, mint II. Endre és IV. Béla királyok tanácsosa, kancellárja és kísérője szerepel békében és háborúban. Részt vesz a királlyal a keresztes háborúban is. Ez időben terjedt el az egyházmegye déli részén, Horvátországban és Boszniában a patarénok tévtana. II. Endre király a veszedelmes mozgalom elfojtására törekedett, mert azt a közrendre is veszedelmesnek találta. Azért a pápa beleegyezésével ezen részeket Ugrin érsek joghatósága alá helyezte. Ugrin megszerezte a királytól Pozsega várát, hogy ott támpontot nyerjen működésére. Hogy a tévtan ellen jobban küzdhessen, megalapította az egyházmegyéhez Szt. László király által 1090-ben csatolt szerémségi részben a szeretni püspökséget. Intézkedését a pápa 1229-ben kánonilag jóváhagyta. Az érsek ezen intézkedésével kettős célt ért el. Azon terület hathatósabb lelkipásztorkodásával nemcsak a görög szakadár felekezet terjedését akadályozta meg, hanem a patarén tévtan terjedését is meggátolta. Míg Ugrin így egyházmegyéjét a tévtanoktól védte, kelétről Batu kán közeledett tatár hordáival. Ugrin érsek bandériumával IV. Béla seregében a tatárok ellen harcba szállott és a szerencsétlen kimenetelű muhi ütközetben lelte halálát. 1241 március elején a tatár hordák már Kalocsa környékét árasztották el. Az érsek és bandériuma eleste után védtelenül maradt várost az Ugrin által épített székesegyházzal együtt felgyújtották.

Ismeretes, mily pusztulást hagyott hátra az elvonuló tatár had az országban és évek kellettek, míg IV. Béla és IV. Ince pápa fáradozásainak sikerült az országban új életet teremteni. IV. Ince pápa 1247 február 4-én kelt brevével meghagyta a kalocsai és esztergomi érsekeknek, hogy a királlyal karöltve megerősített helyeket létesítsenek, melyek a tatárok esetleges új támadásai ellen védelműl szolgálhasanak. Erre **Benedek** kalocsai érsek (1241-1254) kiépíti az *első kalocsai várkastélyt*.

A következő érsekek alatt a hitélet újra fellendül és az ország virágzásnak indul. *Nagy Lajos* király uralkodása idején megkezdődik a tatárjárás alatt elpusztult székesegyházak újra építése is. Az ő uralkodása idejében **Franklói István** volt a kalocsai érsek (1367-1382) aki alázatos Ágostonrendű barátból lett nyitrai püspök, 1367-ben pedig kalocsai érsek.

A tatárok által felgyújtott székesegyház, miként azt elődeinek a pápához írt panaszleveleiből tudjuk, érseksége idejéig csak nagyjából kijavítva állott.

A székesegyházait újra építő püspökök példájára ő is hozzájárult az építéshez, megteremtette *Kalocsa harmadik fényes székesegyházát*, mely 1602-ben a várossal együtt a Kalocsát megszállott törökök ellen kivonult hajdúcsapat által felgyújtva pusztult el. Franklói István után a kalocsai egyházmegyének hosszabb ideig nem volt érseke. *Zsigmond* király uralkodása alatt ugyanis egy évtizeden át a kalocsai érsekséget adminisztrátorok kormányozták, míg végre 1424-ben a király hozzájárulásával a pápa *Buondelmontis Jánost*, a magyar történelemből *Ozorai Pipó* néven ismert Scolari Fülöp kitűnő "hadvezér és államférfi unokaöccsét, nevezte ki kalocsai érsekké. Érseksége alatt kezdett terjedni különösen az egyházmegye déli részében a huszita tévtan. Balázs kamonci plébános, Újlaki Bálint és Pécsi Tamás paptársával terjesztette és 1430-ban már igen sokan pártoltak hozzájuk. A husziták fegy-

veres csapatokban vonultak fej mindenfelé pusztítva az országot úgy, hogy fellépésük csakhamar társadalmi felforgatás jellegét öltötte. A lázongó csapatok *Kalocsáig* hatoltak fel a várost és vidékét szorongatták, különösen pusztították a predialis nemesek birtokait, úgy hogy az okozott kárt az érsekség sokáig sínylette. *János* érsek a veszedelmes mozgalom ellen a pápától kért segítséget, aki Marchiai Jakabot, a szentéletű ferencrendű szerzetest bízta meg a tévtan, elfojtásával, ami sikerült is neki úgy, hogy a kalocsai káptalan külön levélben köszönte meg a pápának a küldött segítséget. Mindazonáltal a huszitizmus a hitéletet aláasta s ezért János érsek utódja **Szekcsői Herczeg Rafael** érsek (1450-1456) *Kapisztráni sz. Jánost* a magyar történelem hősi barátját hívta meg az egyházmegyébe. Bácsban és Kalocsán az összegyűlt néphez intézett leiekbe markoló beszédjeivel és intelmeivel a hitéletet ismét fellendítette.

Rafael érsek utódja a magyar egyháznak és a kalocsai érsekségnek egyik legnagyobb alakja **Várdai István Kalocsa első bíboros érseke** (1457-1471.) Mint kiváló államférfiú és buzgó főpap az államnak és egyháznak egyaránt nagy szolgálatokat tett. Már V. László király kancellárjának nevezte ki. Mátyás királynak is teljes bizalmát bírta, aki avval tüntette ki, hogy a Róbert király idején kiépült *kalocsai vár és az egyesített Solti és Hontokai nemesi szék, valamint Bács megye örökös főispánjává nevezte ki.* Az ő érseksége alatt a huszita mozgalom elfojtása után az egyházmegyében béke uralkodott és a hitélet is fellendült, így a Mátyás királytól nyert fontos diplomáciai megbízatásait nyugodtan véghezvethette.

A velencei köztársasággal 1463-ban kötött szövetségi szerződést Várdai érsek írta alá. Ugyanezen évben a császárral kötött béke ügyében eljáró bizottság főembere szintén ő volt.

Ezen országos ügyek mellett az egyházmegye kormányzásában is apostoli buzgósággal járt el. A nép hitének fejlesztésére és a papság fegyelmzésére a huszita mozgalom után nagy szükség volt. E célból a pápa Péter bácsi kanonokot, később Fábrián derzsi prépostot adta mellé segéd püspökül. Mátyás király, hálából a nagy szolgálatokért a pápától Várdai részére a bíbornoki kalapot kérte. A pápa a király kérelmét készségesen teljesítette és a kinevezési bullában különösen kiemelte, hogy Várdai érsek őrállója a kereszténységnek a Délvidéken, aki bölcsessége, hazafiassága és uralkodójához való hűsége tekintetében mindenkit fölülmúl és a bíbornoki kitüntetést méltán megérdemli. Ez időben a török betörések veszedelme már erősen fenyegette hazánk déli határait, melynek végvárai Bács és Pétervárad, a kalocsai érsek várai voltak. Várdai István érsek 1471 január havában halt meg, a pápa a bíbornoki kalapot febr. 14-én küldte el, 26-án már részvétét fejezte ki az érsek elhunytá felett. Veronai Gábor nuncius már csak koporsójára helyezhette a bíbornoki kalapot.

Halála után a török a délvidéket mind komolyabban fenyegeti. A kalocsai érseket mint Kalocsa és Bács valamint akkor már Pétervárad végváraknak várurait, most már a török betörések elleni védekezés foglalta le. A mohamedánizmus ellen a kereszténység és a nyugati kultúra őrállói lettek. Már **Matucsin Gábor** érsek (1471-1478) ott járt a Száva partján és védelmi intézkedéseket tett a török ellen. A végvárak költségeinek fedezésére a pétervárad apátság jövedelmét kapta. Ugyanígy **Handó György** érsek is (1478-1480) erősíti, kiépíti várait, szaporítja zsoldos katonáit. Őt az érseki székben **Várdai Péter** érsek váltotta fel, (1481-1501), kinek különös végzetét ismerjük a magyar történelemből. Szegény sorsból kitűnő elméjével és államférfiúi rátermettségével, valamint fedhetetlen papi életével felküzdötte magát a kalocsai érseki székbe. Mátyás király mellett Várdai István helyét foglalta el mint főkancellár és országos kincstárnok. A király teljes bizalmát bírta. Mátyás király őt minden titkos terveibe beavatta. De ez is okozta szerencsétlen végzetét. Kemény, szókimondó, de becsületes érzelmű férfiú volt. Keménynyakú volt azonban a király is. Az udvari intrikának nem kis része volt abban, hogy a király és az érsek között viszály támadt és mivel Mátyás király a szókimondó érsek nyelvétől félt, aki minden titkába be volt avatva, Árva várába, később Visegrád várába záratta, csak a pápa ismételt közbenjárására engedte ki a fogságból 1490-ben. Kiszabadulása után a politikával felhagyott s idejét és tehetségét egyedül egyházmegyéjének szentelte. Bácsban lakott, ahol török részről fenyegető veszedelem ellen mindenképp előtt a bácsi vár erősítésén fáradozott. A vár körül medret ásított és abba vezetette a Gombosnál a Dunából kiszakadó Mosztonga vizét, evvel is erősítvén a várat. A Mosztonga medrét mélyíttette és *Bukinnál* vizét a Dunába vezette le. Ezek után egyházmegyéje ügyeinek rendezéséhez fogott. A hitélet és papi fegyelem emelésére egyházmegyei zsinatot tartott. Ebben elrendelte a plébániák kánoni látogatását, híveit körlevélben a szentségek buzgó használatára serkentette, a papságnál pedig az Isten ígéjének buzgó hirdetését sürgette. Gondja kiterjedt a papnevelésre is. Papnövendékeit magasabb kiképzés végett egyetemekre küldte és gazdag könyvtárat alapított. Működésében Temesváry Gergely árkádiai felszentelt püspök volt segítőtársa, így élte a buzgó főpap áldásos műkö-

désben utolsó éveit. Meghalt Bácsban 1501-ben, ahol el is temették.

Utódja **Frangepán Gergely** érsek (1503-1520) Várady Péter nyomdokait követte. Résen állott ugyan a török részről fenyegető veszély ellen a politikától azonban távol maradt és minden törekvését a hitélet emelésére fordította. Az ő idejében hirdette ki a pápa a keresztes hadjáratot a török ellen, melyhez a nép a Sárközből is nagy lelkesedéssel csatlakozott. E mozgalom azonban a történelemből jól ismert Dózsa-féle pórlázadássá fajult. A bodrogmegyei részekben a lázadás *Kalocsából* indult ki Nagy Antal érseki predialista vezérlete mellett, aki Bodrog és Bács megyét pusztította.

Az érsek halála után 1521-ben Szulejmán török császár elfoglalta Belgrádot. A Szerémség és Bácska népe már akkor futásnak eredt. A török elleni harcok 1526. aug. 29-én a **Tomory Pál** érsek vezérlete alatti mohácsi csatavesztéssel végződtek, mely hazánkra és így *Kalocsára s az egyházmegyére* pusztulást és 160 éves hódoltságot hozott. A szerencsétlenül végződött ütközet története Tomory érsek nevéhez fűződik.

6. Tomori Pál érsek. (1523-1526.)

Szentéletű főpásztor, a vallás és honszeretet vértanúja és hős hadvezér volt.

Tomori Pál fiatal korában katonai pályára lépett, mint katona és állami tisztviselő kitűnő szolgálatot tett hazájának és már a pórlázadás leverésében is jelentékeny szerepet vitt. A sors csapásaiban, melyek ez időben érték, Isten útmutatását látván, 1520-ban Szt. Ferenc rendjébe lépett és az illoki zárdába vonult vissza, ahol a rend szigorú szabályai szerint a lemondás, alázatosság és önmegtagadás életét élte.

Míg Tomori a kolostor csendjében a szentek tudományát tanulta, az országban a zavar és egyenetlenség egyre nőtt, a gyenge kormányzat alatt magasra lobogott a szenvedélyek és viszálykodás tüze. Közben a török veszedelem keletről egyre közeledett hazánk határai felé. A kalocsai érsekség ekkor Frangepán Gergely elhalálózása folytán üresedésbe jutott. Betöltésére oly férfiút kerestek, aki mint kitűnő hadvezér képes lesz az érsekség végvárait Bacsót és Péterváradot s ezzel a délvidéket a török beözönlése ellen megvédeni. A választás Tomori Pálra, az alázatos barátra esett, kinek kitűnő hadvezéri képességei még nem mentek feledésbe. Tomori vonakodott az érseki méltóságot elfogadni és csak a pápa határozott parancsára engedett 1623-ban. Érseksége ideje legnagyobb részt csaták zajában múlt el. Mint főpásztor is sz. Ferenc rendjének durva ruháját viselte és annak szigorú szabályai szerint élt.

Mint országos főkapitány hadainak nagy részét végvárában, Bácsban és Péterváradon helyezte el. Kalocsa és Bács, valamint Pétervárad várait kijavíttatta és a védelemre berendezte. Még ezen tevékenysége közepette Ferhát boszniai basa 15 ezer emberrel a szerémségbe bevonult. Tomori azonban a basa hadát 1524. aug. 12-én teljesen tönkretette.

Helyzetét azonban az országban uralkodó fejtelenség, pártoskodás és a pénzhány mindegyre nehezebbé tette. A fenyegető nagy veszéllyel szemben segítséget és támogatást sürgetésére sőt könyörgésére sem kapott a királytól és a viszálykodó főuraktól; csak Campegio bíbornok rendkívüli pápai követ és Burgio Antal gróf pápai nuncius voltak jó indulattal iránta és a lehetőség szerint támogatták. Tomori látván, hogy az országban uralkodó fejtelenség, egyenetlenség és zavar közepette nem lesz képes elegendő és jól felszerelt katonát toborozni és a török részről egyre jobban fenyegető veszéllyel megküzdeni, miért is ismételten lemondott az érsekségről és az országos kapitányságról. Lemondását nem fogadták el, de pénzzel és katonasággal mégsem segítették. Egyedül VII. Kelemen pápa segélyezte pénzzel is, katonával is. 1525 őszén ismét megkezdődött a törökkel való csatározás. Báli bég megindult a Duna mentén azzal a szándékkal, hogy Péterváradot és Titelt elfoglalja. Tomorit készen találta, aki hadait vissza is verte. 1526 tavaszán azonban maga Szolimán török császár közeledett nagy sereggel. Amint Tomori ennek hírére vette szóval és írásban a pápánál és királynál sürgette az országos védelem megszervezését. Seregével a végsőkig ellenállott a török előnyomulásnak, de kevés katonáival eredménytelenül, úgy hogy kénytelen volt Bács várába visszavonulni. Solimán hadseregével most már akadálytalanul vonulhatott a Mohács alatti Földvár helységig ahol táborot ütött. Vele szemben állott az álgig 30 ezer emberből álló magyar hadsereg, melynek vezérei még egyre viszálykodtak. Tomori Pál érsekre rákényszerítették a fővezérséget, ő aug. 29-én a főurak sürgetésére megütközik. Legjobb tudása szerint vezeti a harcot, elöljár a küzdelemben, de hiába minden igyekezete, a magyar sereg a csatát elveszti, Tomori a küzdelemben elesik s vele a sereg legnagyobb része a többi főpapokkal és főurakkal együtt. Bekövetkezett a mohácsi csatavesztés, melynek gyászos 400 éves évfordulóját ez évben ünnepeltük.

Tomori érsek, bár a harci zaj közepette hívei lelki kormányzásával nem igen foglalkozhatott, mégis híveinek védelmében telt el rövid érsekségének ideje és mondhatjuk, hogy mint jó pásztor életét adta híveiért. Tragikus sorsában is fénylő alakja az egyházmegyének, kiről Burgio nuncius a pápának adott jelentésében azt írja, hogy azon időben Tomori az egyedüli becsületesen gondolkodó, tiszta jellemű és hazáját önzetlenül szolgáló magyar férfiú. Eddig a csata elvesztését sok író az ő elhamarkodottságának tulajdonította, az újabb történeti megállapítások azonban kimutatták, hogy a kényszerhelyzet folytán ütközött meg a törökkel és Tömörít a veszteség miatt vád nem érheti.

Tomori halálával árván és védtelenül maradt az egyházmegye. Török hódoltsági terület lett és az maradt 160 éven át.

7. Az érseki egyházmegye állapota a török hódoltság alatt.

Mivel Kalocsa és Bács városát a hódoltság idejében a török megszállva tartotta, ezen kor érsekei nem lakhattak székvárosaikban, de az egyházmegye állapota is olyan volt, hogy se papjai, se hívei nem voltak. Azért ezen idő alatt Kalocsa érsekei rendszeresen valamely más egyházmegye adminisztrátorai voltak, a kalocsai érsekség, mint cím szerepelt csupán. Verancsics Antal 1553. évi törökországi követségi útját leírva, egyházmegyénk területének állapotáról, melyet a Dunán lefelé hajózáván látott, a következő szomorú képet festi: „A Duna baloldalán láttam Patajt, Baja várát, melyet minap az egri török őrség felgyújtott; Szeremlét, mely azelőtt jelentékeny hely volt, most néhány ember lakja. Jó Isten! Mily szomorú képe tárult elénk ezen, hajdan oly virágzó termékeny vidéknek! Minden parlagon hever, szántóföldjeit és szőlőit gaz és tövis lepte el. Csak itt-ott egy földjét művelő gazda, ritkán egy-egy legelő jószág. Mindenütt elhagyatott pusztaság. Kormányosunk, egy szerb ember mondja, hogy azelőtt, midőn az ország még épségben volt, több lakója volt itt egy községnek, mint ahányat most harmincban lehet találni.” A szerémi főesperességről ezeket írja: „Zatha Athia (Sarengrad) Bánmonostor romhalmaz, Kamoncz, az azelőtti népes város helyén tizenöt szalmakunyhó áll. Nem akarom hosszasabban leírni e vidék állapotát, hisz mindenütt csak rom, pusztulás és elhagyatottság.” A török csak az erődített helyeket kímélte meg, falut, várost elpusztított és néptelenné tett. A világi papság teljesen kipusztult, papok neveléséről iskolák hiányában nem lehetett gondoskodni. Más egyházmegyékben is a papság oly gyér volt, hogy az érsekek egyházmegyénk számára papokat nem küldhették. Ily sivár körülmények között egyházmegyénk gyér katolikusai mégsem maradtak lelki gondozás nélkül. Szent Ferenc rendje apostoli lelkületű papjainak köszönhető, hogy hitükben megerősítést nyertek. A török hódoltság egész tartama alatt e bátor lelkű szerzetesek a legnagyobb veszély és nélkülözések között hősként jártak be egyházmegyénk pusztaságait, felkeresték az elszórtan élő híveket, oktatták, vigasztalták és a szentségekben részesítették őket.

Kalocsa vidékén 1646-ig a szegedi, 1646-tól pedig a kecskeméti Szt. Ferenc rendűek tagjai végezték a lelkipásztorkodást. Ezek mellett a Jézus-társasági atyák is működtek Kalocsa környékén, akik különösen a szomszéd községekben egyre terjedő protestantizmus ellen küzdöttek. Fegyverük a missziótartás volt. Ilyen missziókat tartottak 1612-1618 között a hódoltsági területen. P. Kasicz Bertalan és P. Szini István J. T. atyák. Működésüket siker koronázta, sokak ismét visszatértek a katolikus vallásra. Ezen fáradozások ellenére is azonban Kalocsa környékének községeiben a katolikusok közül sokan az új valláshoz, a protestantizmushoz pártoltak át. Ezek legtöbbször a hódoltság alatt bérlők voltak, kik a lelkiekben teljesen magukra maradtak.

A krakkói egyetemről ugyanis 1531-től kezdődően sok magyar tanuló Wittenbergába ment egyetemre, ahol Luther Márton tanaival megismerkedtek. Magyarországra visszatérvén, az új tanokat terjesztem kezdték. Tolna vidékén Sztárai Miklós és mások már 1547 körül szerveztek protestáns hitközségeket. Az új vallás terjesztői között találjuk még Kákonyi Pétert 1550-ben, mint hercegszőlősi pásztor, azután Foktői Jánost, Foktői Mátét, Pathai Istvánt. Ezek 1565 körül szerepelnek mint pásztorok, vagy protestáns tanítók. Foktün és Patajon valószínűen ők hirdették és szervezték a protestantizmust. Halason 1566-ban; Bogyiszlón már 1550 körül laktak protestánsok. Dunapatajon 1576-ban a hitközség már fennállott, pásztoruk ez évben Tatár Péter volt. A protestánsok száma azonban a gyér lakosság között nem lehetett nagy, mert a magyarság egy része hű maradt ősei vallásához, melyben az itt működő Ferencendi és Jézustársasági atyák megtartották őket.

A török hódoltság ideje alatt bunyevácok és sokacok vándoroltak be Bács és Pestmegye elhagyatott rónáira, kik katolikusok voltak. Ezen betelepülések folytán az egyházmegyében új apró hitközségek keletkeztek. Kolinovics Gábor történetíró a török hódoltság alatti bevándorlásról a kalocsai főszé-

kesegyház könyvtárában őrzött történeti kéziratában ezeket írja: „Ezen szlávokat a török által elpusztított Kroatiaiból Benics Miklós vezette ki csoportonként fel egész Pozsonyig. Bazin vára alatt Senquitiumot és két más falut létesítettek. Ezen Benics utódja vagyok én, aki ezen művet írtam.”

Ezekből, mint alább látni fogjuk, Bácskában is keletkeztek apróbb hitközségek, melyeket a velük bevándorolt boszniai ferencrendiek pasztoráltak.

Mivel a kalocsai érsekek, Kalocsát és egyházmegyéjüket meg nem közelíthették, sőt azt még vicarius útján sem kormányozhatták, mert a török nem tűrte, hogy más császár alattvalója parancsoljon az ő területén, a pápa az egyházmegyét missziós területnek nyilvánította és annak kormányzására apostoli vikáriusokat és vizitátorokat nevezett ki. Így már 1581-ben Raguzai Bonifác ferencrendi atya, 1625-1644-ig pedig Regjics Albert ferencrendi szendrői címzetes püspök járta be Bácskát, mint apostoli visitator. 1649-ben a pápa Ibrsimovics Marin belgrádi püspököt nevezte ki apostoli vikáriussá, aki mindjárt kinevezése után 1649-ben a Duna-Tisza közén körutat tett és bérmaít. A Congregatio de Propaganda fide-nek ezen bérmaútról adott jelentésében Ibrsimovics a következő egyházmegyénkre vonatkozó adatokat közli: 1649. okt. 11-én Martonoson sz. Márton templomában 245 bérmaítást végzett, itt 59 ház áll, okt. 12-én Bajmokon 584, okt. 14-15-én Jankovácon sz. György templomában 325-öt és itt 50 ház áll, okt. 16-án Mélykúton 129-et, október 17-én Szántó van Mária mennybemenetele templomában 350-et, itt 120 ház van, okt. 25-én Zomborban 25-öt, itt 30 ház van, templomuk nincs, Garán 58 ház van, misére Szántovára járnak, Béregről és Kolluthról is sokan jöttek Szántovára Előbbiben 10, utóbbiban 20 ház maradt. Kolluthon templom van, de nincs teteje. Okt. 26-28-án Bácsban Mária mennybemenetele templomban 180-at és okt. 30-án Bukinban Keresztelő sz. János templomában 428 egyént bérmaít. .E jelentésből látjuk, hogy a török hódoltság utolsó évtizedeiben egyes kisebb csapatokban bevándorolt dalmaták Bácska régi községei helyén telepedtek meg és már ez időben apró hitközségeket alkottak. Kalocsa környékén ez időben lakott hely volt a török defterek kimutatása szerint Pataj 61 házzal, Fájsszal 134 házzal, Foktű 97 házzal, azután Bakód, Bőd, Halas és Úszód.

Ezen már itt lakó dalmatákhoz a török hódoltság utáni első években ismét tömegesen vándoroltak be bunyevácok és sokacok Dalmáciából. Egy Plumbó Miklós püspök által hitelesített okmány szerint 1686-ban Dubocsaz András ferenc-rendi szerzetes a dubocsai plébániáról 2700 és P. Velika Mihály 2300, P. Szocsanin János Majevácáról 1500, P. Dubovacz Éliás és P. Raucsanin Simon Modricából 6500, P. Sgodianin Sevcsinából 4500, P. Turbich György Cuzmadagnjéből 5300 lelket hozott. Ezek 1687-ben Szeged, Szabadka, Zombor, Bács és Baja elpusztult városokban telepedtek le. Néhány évvel későbbre esik a bácskai sokacok bevándorlása. Ezek Szántován, Béregen, Monostorszegen, Szóntán, Vajszkán, Plávnán és Bácsban telepedtek le a már ezen helyeken az első bevándorlásból ott lakó katolikus szlávok közé.

Kalocsán és a szomszéd községekben is sokan telepedtek le ezen bevándorló katolikus bunyevácokból, kiknek utódjai Bática, Baja, Bajaszentistván és Dusnok bunyevác népe.

A bevándorlás folytán kifejlődött hitközségek azonban nem sokáig maradtak háborítatlanul. Bekövetkezett a Rákóczy-féle kuruc világ, amely a szépen fejlődő katolikus telepeket ismét elpusztította. Vak Bottyán, Rákóczy Ferenc híres hadvezére erről Eszterházy Miklósnak a következőket írja: „Már két ízben katonáim egész Bácskaságot annyira megrabolták és égették, hogy azoknak semmijük sem maradt meg, búzájuk is mind megégett. Akik megmaradtak Tiszántúl a török földre szaladtak.”

Így fogyott ismét az egyházmegye lakossága, a nép elszegényedett, a községek elpusztultak. Az 1711-ben kötött szatmári béke vetett véget e nyugtalanságoknak.

A béke helyreállta után régi tanyáikra visszatérő nép nem ismert már régi lakóhelyére. Egész Bácska újra teljesen elpusztult, úgy, hogy a vármegye 1712 december 1-én Kalocsán, melynek vidéke aránylag keveset szenvedett, volt kénytelen alakuló gyűlését megtartani. Élőről kellett mindent kezdeni, a romokból újra építeni ezt a hajdan oly virágzó egyházmegyét.

Kalocsa 1689-ben a török hódoltság alól felszabadulván érsekei számára ismét hozzáférhetővé lett. A visszatérő főpásztorok azonban csak romokat és pusztaságot találtak. Azért 1733-ig, Patacsich Gábor érseksége idejéig nem laktak Kalocsán, hanem az egyházmegyét érseki helynökök által kormányoztatták. Széchényi Pál érsek (1696-1710) Mikházy András pécsi kanonokot nevezte ki általános helynökévé, aki egyben a kalocsai plébániát is ellátta. Gr. Csáky Imre érseknek (1710-1732) Barbatsi Ferenc volt a helynöke 1730-ig, aki három ízben 1716, 1722, és 1728-ban kánoni látogatást végzett az egyházmegyében, rendezvén a plébánosok és már működő tanítók fizetését. Közben Bácskába, Kalocsára és vidékére magyarság kezdett letelepedni. Szerencséje volt a katolikus magyarságnak, hogy a Jászság és Szeged vidéke a török hódoltság és a Rákóczy mozgalom alatt kevesebbet szenvedett. Kis-

Kun és Bács-Bodrogh megye katolikus magyarjai leginkább a Jászság és Szeged népéből kerültek ki; a Duna menti felsővidék pedig, így Kalocsa is, részben a somogyi magyarságból népesedett be. Az egyházmegyében lassan a régi községek újra benépesültek és több új plébánia keletkezett. A tiszamenti magyar községek, valamint Kalocsa környékén Miske, Keczel és Akasztó leginkább Felső-magyarországból kaptak új lakosokat, kik csakhamar plébániákat is alakítottak.

8. Az érseki egyházmegye restaurátorai.

A török hódoltság alatti és utáni egyházmegyei állapotokból következtethetjük, mily nehéz és fontos feladat várt az ezután következő kalocsai érsekekre. Az érseki székhelyt, Kalocsa városát kellett romjaiból feltámasztani, plébániákat kellett mindenütt szervezni és újakat alapítani, ezekben templomokat építeni, a hitéletet fejleszteni, az egyházmegyei kormányzatot újra szervezni, megindítani, káptalant alakítani, új papságot nevelni és ehhez szemináriumot létesíteni. Mindezekhez óriási anyagi áldozatok és lankadhatatlan munkálkodás kellett. Nagynevű érsekeink áldozatot és munkát nem kímélve ezen nagy feladatukat meg is valósították.

A török végleges kiűzetése és a Rákóczy mozgalom lezajlása után hazánkra elég békés évek következtek, melyek az egyházmegyei restauratio zavartalan munkáját lehetővé tették. A kalocsai érsek most már letették a kardot, mellyel eddig az egyháznak és hazának szolgálták és a keresztet vették kezükbe. A hitélet, erkölcs, hazafiság és művelődés apostolai lettek szóval és tettel, úgy, hogy székhelyükről, ahonnét a vész idején a honvédelem indult ki, most a vallásosság, hazafiság és művelődés áldása áradt szét.

Gr. Csáky Imre bíboros érsekünk (1710-1732) az egyházmegye restaurációjának előkészítője volt. A Rákóczy-mozgalom lezajlása után ismét pusztaságot talált az egyházmegyében, ez azonban csak növelte tetterejét. Hogy az érsekség rendezéséhez foghasson, anyagi eszközökre is volt szüksége, így mindenekelőtt az érseki birtokok visszaszerzésén fáradozott. Az ezt intéző neoaquistica commissio, melynek feladata volt a birtokviszonyokat rendezni, 1715-ben kezdte működését, de az egyházmegyében uralkodó pusztaság, mely még a határokat is felismerhetetlenné tette, majdnem legyőzhetetlen nehézségeket gördített működése elé. Így gr. Csáky Imre érsek egyelőre csak Kalocsa és Bács városát és az ezekhez tartozó birtokokat kapta vissza. Az érsek most már érseki székvárosának újra építéséhez és betelepítéséhez foghatott. A régi érseki várkastélyt némiképp lakhatóvá tette, uradalmi gazdasági épületekről gondoskodott, a városba telepeseket hívott meg, ezeknek házhelyeket és belsőiségeket osztott ki és a várost megfelelő bérletek nyújtásával életképessé tette. Hozzáfogott a székesegyház újjáépítéséhez is. Ennek befejezése azonban már utódjaira maradt.

Az egyházmegyében a már fennállt bátyai, kalocsai, bácsai és újvidéki plébániákhoz megszervezte Szántován, Zomborban, Szóntán, Fajszon, Szentbenedeken, Hajóson, Sükösdön, Baján, Bátmonostoron és Szabadkán a plébániákat.

Mínthogy még állandóan nem lakhatott Kalocsán, megbízásából Barbátsi Ferenc nagyvárad kanonok három ízben kánoni látogatást végzett az egyházmegyében rendezvén a lelkészek és a már működő tanítók javadalmát. Barbátsi érseki helynök 1730-ig működött és egyben kalocsai plébános is volt. Utódja Fabri Jakab nagyvárad kanonok lett, ki egyben szintén a kalocsai plébániát vezette. A viszonyokhoz képest gr. Csáky Imre arra is törekedett, hogy a fennálló plébániákon a hitéletet emelje. Az elmúlt idők háborús viszonyai között a nép hitében nem igen nyerhetett oktatást. Ezen hiány pótlására körlevélileg meghagyta papságának, hogy a népet hitoktatásban részesítse. Kalocsán ő maga is oktatta híveit a vallás tanaira. Hogy a nép, különösen az ifjúság nagyobb kedvvel vegyen részt az oktatáson, a szorgalmasokat pénzajándékkal jutalmazta.

Nagyeszű, buzgó főpap volt, akit a pápa érdemei jutalmazására 1717-ben bíbornoknak nevezett ki. Hogy nagyra becsülték bíbornok társai is, kitűnik abból, hogy XI. Kelemen pápa halála után az 1721-ben megejtett pápa választáson ő is több szavazatot kapott. Meghalt 1732-ben a Nagyvárad melletti Szalkon és Debreczenben temették el a piaristáknak általa épített templomában.

Utódja **Gr. Patacsich Gábor** érsek (1733-1745) alatt adta vissza a neoaquistica commissio az érsekség birtokainak nagyobb részét, és így az érsek nagyobb jövedelemmel rendelkezvén tervszerűen és nagyobb arányokban folytathatta az egyházmegye újjászervezését.

Első gondja volt a kalocsai székesegyház felépítése és a kalocsai káptalan újra szervezése, különösen érezte, hogy az újjászervezéshez buzgó papságra van szüksége. Hogy tehát az egyházmegyét mindenütt buzgó és lelkes papokkal láthassa el, szemináriumot kellett létesítenie teológiai iskolával. A Jé-

zus Társasága kollégiuma mai helyén uradalmi vendéglő állott. Ezt alakította át papnevelőnek s ezzel megindult a papnevelés és teológiai oktatás.

A székesegyháznak már elődje Gr. Csáky Imre érsek által megkezdett építését folytatta, annak egy részét, a szentélyt és a hajó első bolthajtásos részét kiépítetve, homlokzatát fallal elzáratta és fölébe kis tornyot rakatott. Közben a pápától nyert jóváhagyással megszervezte a kalocsai székesegyházi káptalant, egyelőre préposttal, négy valóságos kanonokkal és öt tiszteletbeli kanonokkal, hogy az egyházmegye kormányzásában segítői és tanácsosai legyenek. 1738 júl. 15-én adta át isteni tisztelet tartására a B. Sz. Mária Mennybemenetele tiszteletére felszentelt templomot a nyilvános isteni tiszteletnek s ugyanakkor iktatta be az új káptalan első kanonokjait is.

Alkotásai mellett a nagynevű érsek az egyházmegye állapotát is törekedett rendezni. E célból 1733-ban a vármegye közbejöttével a már fennálló plébániákon kánoni látogatást tartott. Az ekkor felvett kánoni látogatási jegyzőkönyvben a plébániák, azok filiálisai, az iskolai viszonyok, a plébános és kántornak a hívekkel az 1723. évi 71. t. ez. értelmében kötött jövedelmi szerződésai voltak felvéve. Kiterjeszkedett továbbá a templomok állapotára és arra is, hogy mely filiálison volna szükséges plébánia szervezése. Az egyházmegye plébániái állapotáról így tájékoztatást nyervén azok rendezéséhez fogott. Új plébániákat szervezett a kamarai telepítés által keletkezett következő új községekben: Futakon, Novoszellón, Plávnán, Csátalján, Szentivánon, Bikityen, Jánoshalmán, Garán, Bezdánban és Bácsalmáson, az egyházmegye felső részében pedig Dusnokon, Nádudvaron, Akasztón és Kecelen, mindenütt gondoskodván arról, hogy templom és paplak épüljön. Saját költségén 17 helyen építtetett templomot és azokat a szükséges felszereléssel ellátta. A lelkipásztorkodást és isteni tisztelet rendjét 1738-ban tartott egyházmegyei zsinaton hozott határozatok alapján kiadott statutákkal rendezte. Ezzel az egyházmegye lelki élete az akkori viszonyok szerint rendes mederben megindult. Miután a kalocsai érseki lak állandó tartózkodásra nem volt alkalmas, Hajóson kastélyt építtetett, ahol utódjai is a jelen érseki lak felépítéséig tartózkodtak.

Az uralkodó ház iránti kegyeletből már betegeskedve 1745 október havában Bécsbe utazott, hogy I. Ferenc császárnak római császárrá történt megválasztásához gratuláljon. Bécsben betegsége egyre súlyosbodott, úgy hogy 1745 december 5-én visszaadta lelkét Teremtőjének, kinek egyházát ritka buzgalommal és áldozatkészséggel szolgálta. Földi maradványait Kalocsára hozták. Jelenleg az új érseki kriptá jobboldali első fülkéjében várja a feltámadás nagy napját.

A megkezdett alapokon utódjai folytatták az egyházmegye újjászervezését. **Gr. Csáky Miklós** (1747-1751) két esperesi kerületre osztotta a megyét. Az egyikbe az egyházmegye felső részében levő plébániákat sorozta és esperesnek Horváth János fajszi plébánost nevezte ki. A másik esperesi kerületbe az egyházmegye alsó részében levő plébániákat és ezek esperesévé Házi Pál futaki plébánost nevezte ki.

Csáky Miklós gr. idejében kezdte a helytartótanács Bácska üres rónáinak betelepítését. A magyar községek telepítése különösen a Tisza mentén 1740-1810-ig tartott. Ezzel egy időben történt a német és magyar községek telepítése az alsó Bácskában. Ez eltartott 1800-ig. Az érsek különös gondját képezte az új községek hitéletének megszervezése, templom és plébánia építése; ami a királyi kincstárral karöltve meg is történt.

Gr. Csáky Miklós érsek alatt Nagybaracska, Csávoly, Apatin, Futak, Katymár és Topolya plébániái keletkeztek. Székhelyén folytatta a székesegyház kiépítését és az új káptalanba kinevezte Mária Terézia királynéval az első nagyprépostot báró Barkóczy Sándort. Csak rövid 5 évig volt kalocsai érsek. 1751 júl. 30-án a királyi kegy érdemei elismeréséül az esztergomi székbe emelte. A szegények atyja és jótevője volt, aki különös tisztelettel vonzódott a hajósi kegyhely iránt, mert itt a B. Szűz közbenjárására, 1753-ban sajátkezűleg írt biznyságlevele szerint, három ízben gyógyult ki komolyabb betegségből. Utódja **Gr. Klobusiczky Ferenc** (1751-1760). Az egyre szaporodó plébániák miatt most már több lelkészre volt szüksége az egyházmegyének. A gr. Patatics Gábor érsek által szemináriumnak átalakított uradalmi vendéglő nagyobb számú klerikus befogadására már szűknek bizonyult. Az érsek tehát a mai szemináriumi épület építését kezdte meg, mely azonban csak utódja alatt nyert befejezést. A kalocsai székesegyháznak elődjei alatt folytatott építését sikeresen befejezte. Foktón a Sz. Ignác kápolnát építtette és a hajósi templomot bővítette.

Hogy egyházmegyéje hitéleti viszonyait jobban megismerhesse, 1750-ben meglátogatta az egyházmegye plébániáit. Az így nyert tapasztalatait felhasználva még ez évben terjedelmes körlevelet intézett papságához, melyben őket a teológiai tudományok szorgalmas művelésére buzdította és elrendelte, hogy három évenként synodalis vizsgára jelentkezzenek. Lelkükre kötötte az erényes papi életet

és a lelkek gondozásában való buzgalmat. Jelezte, hogy évenként lelkigyakorlatot fog tartatni Kalocsán, melyre a megjelenőket residentiában szíves vendégekül fogja látni. A körlevél második részében üdvös oktatást ad a szentbeszédre vonatkozólag és a hitoktatás gondos megtartását sürgeti. Végre a harmadik részben a szentségek kiszolgáltatására ad utasítást. Ezen körlevéllel adta meg az egyházmegyének új statutáit, melyek az egyházmegyei zsinatot voltak hivatva pótolni.

Az ő érseksége alatt is folytatta a kir. kincstár különösen a Tisza mentén és Bácska déli részében új községek telepítését. Akkor keletkeztek Doroszló, Hódság, Bukin, Palánka, Filipova, Kanizsa és Zenta, az egyházmegye felső részén pedig Pataj, Béreg, Kollúth, Kupuszina és Nemesmilitics plébániái. Ezen plébániákat a vármegye és kir. kincstár közbejöttével megszervezte és lelkészekkel ellátta. Gondja volt a szegényekre is, kiket jótékony szívvel segélyezett. Meghalt 1760 április 5-én Pesten. Kalocsára hozták és itt temették el nagy részvét mellett. Szívét azonban saját kívánságára külön ölmédenyben Zetényben a családi sírboltban helyezték el.

Utódja **Gr. Bathány József** (1760-1776) az egyházmegye kormányzatának tovább fejlesztése mellett most már annak kultúrigényeit is figyelembe részesítette. Hogy a megszaporodott plébániákról tájékoztatást nyerjen, 1761-ben azok összeírását rendelte el nyelvi és vallási tekintetben. Ennek megtörténte után három Jézus Társasági Atyával és pedig az egyházmegye plébániáinak nemzetiségi nyelvét figyelembe véve Mihály Istvánnal a magyar, Witt Péterrel német és Lipovcsich Péterrel szláv nyelvű plébániákon missziót tartatott. Hogy ezek áldásos eredményét állandósítsa, az összes plébániákon megszervezte a Regisi sz. Ferenc keresztény tanítás társulatot oly módon, hogy a község minden utcájában egy megbízható férfiút és nőt jelöltetett ki, akik azon utca híveit, felváltva az ifjúságot és a házasságokat, a katekizmusban oktatták. Kalocsán az érsek maga is végezte az oktatást. Ezt elintézőn bérmaútra indult, meglátogatta híveit, buzdította őket vallásuk gyakorlására és megerősítette őket a Szentlélek kegyelmeiben. Mivel a plébániák száma az új telepítésekkel nagyon megnövekedett, az egyházmegyét újra felosztotta alesperességekre és pedig székesegyházi felső és alsó, bácsi. felső és alsó és tiszai alesperesi kerületekre, melyekhez később a szabadkai kerület járult. Kalocsa városát, mint székhelyét saját jelügyelete alá helyezte. Az ál" espereseknek, mint a kerület felügyelőinek egyben hivataluk teljesítésére megfelelő szabályzatot írt elő. Később az egyházmegyében kánoni látogatást végzett. Mivel nem mehetett el személyesen az összes plébániákra, a kerületi alesperesek plébániájára rendelte a plébánosokat. Magukkal kellett hozniuk az anyakönyveket, a megszervezett hittanítási egyesületről szóló kimutatásukat és az egyházmegyei körlevelek protokolumát felülvizsgálás végett. Egyben megtartotta a már elődje alatt elrendelt synodalis vizsgát is, melyen a megjelenteknek az erkölcsstanból és egyházjogból írásos és szóbeli vizsgát kellett kiállaniuk. Ezen üdvös intézkedések mellett, melyek az egyházmegye kormányzását és a hitélet fejlesztését célozták, Bathány érsek egy felsőbb iskola és nevelőintézet szükségét is érezte egyházmegyéje számára. Azért elkészülvén az elődje alatt megkezdett szeminárium, a teológusokat abban helyezte el, a régi szemináriumi épületben pedig gimnáziumot és az evvel szomszédos iskolaépületben fiúnevelő-intézetet, konviktust létesített és abba tanároknak és nevelőknek a piaristákat nyerte meg. Rájuk bízta a teológiai tanítást is. Ezzel megindult a gimnáziumi oktatás Kalocsán, mely már másfél évszázadon át az egyházmegyének és az országnak az intelligencia nagyobb részét szolgáltatja.

Az ő érseksége alatt is folyt a telepítés az egyházmegye területén. Bácskában Vaskút, Gákova, Csonopla, Kernyája, Gombos, Bácsszentiván, Karavukova, Plávna, Gajdobra, Parabut, Bajmok, Veprovác, Ada, Óbecse és Horgos plébániái keletkeztek, Pestmegyében pedig Kiskőrösön és Vadkerteren, utóbb Bácskában Bátmonostoron és Dávodon szervezett plébániákat. A nagynevű főpásztor ezen buzgó működését Mária Terézia királynő azzal jutalmazta, hogy őt 1776-ban az esztergomi érseki székhelyre emelte. Utódja **Báró Patachich Ádám** érsek (1776-1784) végre az egyházmegye szervezését azzal koronázta, hogy a kalocsai káptalant kiegészítette tíz kanonoki stallumra, melyek egyikét a kalocsai plébános bírja. Ezen intézkedésével a káptalan három főesperesi stallumot kapott, a székesegyházat, bácsit és tiszait és most már az egyházmegyét a főesperesi stallumoknak megfelelőleg három főesperesi kerületre osztotta, melyek alá az illető kerületek *alesperesei és plébániái* tartoznak. Ezzel az egyházmegye restaurációja be is fejeződött. Az idők folytán keletkezett plébániák a megfelelő fő-és alesperesi kerületekbe besoroztattak. Patachich Ádám érsek most már figyelmét arra fordította, hogy érseki székhelyén megfelelő érseki lakot építsen, mert eddig leginkább a hajósi kastélyban laktak az érsek. Tervét még elődje alatt Fr. Oswald Gáspár (a Sz. Josepho) piarista készítette, az építést pedig Kronawetter József akkori uradalmi mérnök vezette. Az érseki lak, mely maig is érseki székházul szolgál, 1780-ban készült el teljesen.

Patachich Ádám érsek nagyműveltségű férfiú volt, különösen szerette a régi klasszikus költészetet, amelyet maga is műveit, mint azt hátramaradt két kéziratot kötetre menő irodalmi hagyatéka mutatja.

A könyvek nagy barátja volt és így kalocsai érsekké történt kinevezésekor 17000 kő tétre menő könyvtárat hozott magával és ezeket érseksége alatt egyre szaporította. Az általa épített érseki lak keleti részét könyvtárnak rendezte be és itt helyezte el könyveit. Ezzel megalapította a kalocsai főszékes-egyházi, könyvtárat, amely utódjai könyveivel ma már 75000 kötetre terjed. Ezen alapításával az egyházmegye tudományos szükségleteiről is gondoskodott. Meghalt 1784. július 19-én.

Az ő érseksége alatt Úszód, Ráczmilitics, Temerin, Felsőszentiván, Tataháza, Csantavér, Bajsa, Kishegyes, Martonos, Szenttamás plébániái keletkeztek.

9. Kalocsai és bácsi érsekek, mint a hitélet, művelődés, és közjólét fejlesztői.

A kalocsai egyházmegye a török hódoltság siralmas állapotából nagy munka és erőfeszítéssel talpra állott. Most már műveltségét és társadalmi viszonyait a kor színvonalára kellett emelni. E munkát Kalocsa ezután következő érsekei végezték, kik egyházmegyéjüket kettős irányban fejlesztették. Elsősorban iskolákat, nevelő-intézeteket létesítettek, de emellett az egyházmegye kormányzatát sem hanyagolták el, hanem a kor viszonyaihoz alkalmazkodva tökéletesítették s a rendelkezésükre álló eszközökkel a hitéletet és a közérkölcöket emelték, s a közjólétet ápolták.

A kulturális haladás alapját már a restaurációt befejező Patachich Ádám közvetlen utódai alapítványok létesítésével rakták le. **Gr. Kollonits László** érsek (1787-1817) hagyatékából keletkezett az egyházmegyei nagypénztár, melyet **Klobusiczky Péter** érsek (1822-1843) tetemes összeggel növelt. Rendeltetése a kalocsai szeminárium bővítése és fenntartása, a kegyúr nélküli plébániák javítása és a szegényebb ellátású plébánosok és tanítók segélyezése. Egyben megvetette a kalocsai kór- és *aggház* alapját. **Gr. Nádasdy Ferenc** alig hat évi érseksége alatt (1845-1851) alapítványaival a humánus intézetek egész sorozatának létesítését tette lehetővé. Ő tette le a kórházi irgalmas apácák, a Nádasdy-féle szegények és a pusztai tanítók segélyalapját, nem említve az országos intézeteknél létesített alapítványait.

Az ő érseksége alatt zajlott le a magyar szabadságharc, mely az egyház életében is mélyreható következményekkel járt. Az alatta uralkodó féktelenség és szabadságvágy gyengítette a hitéletet, meglazította a papi fegyelmet. Ehhez járult, hogy az 1848. évi országos törvények a kat. egyházra új helyzetet teremtettek. Az egyház keze meg volt kötve mindaddig, míg végre a IX. Pius pápával megkötött konkordátum a kat. egyházat felszabadította. A kalocsai érsekek tehát hozzáálltak az egyházi fegyelem és hitélet fellendítéséhez és az országnak az alkotmányos élet visszaállítása után bekövetkezett rohamos kulturális haladásával lépést tartva a gr. Nádasdy érsek által már lerakott alapon, művelődési intézetek létesítésével Kalocsát és az egyházmegyét a haladás magas színvonalára emelték. Ezek sorát **Kunszt József** érsek (1852-1866) nyitotta meg.

A tizenkilencedik századnak egyre terjedő liberális eszméi ellensúlyozására és az egyházi fegyelem erősítésére mindenekelőtt 1863-ban tartományi zsinatot hívta össze, melyen a nagyváradi, erdélyi, csanádi és tinnini püspök, mint az érsekség suffragan püspökei vettek részt. A zsinaton a kor téves eszméit megcáfolva a kat. egyház igaz tanítását foglalta egybe. Az egyházi fegyelem erősítésére pedig üdvös rendszabályokat hozott e zsinat. Jól tudván azt, hogy a vallásos nevelés és oktatás a lelki és kulturális élet haladásának alapja, nevelő és oktató intézetek létesítéséről gondoskodott. A kalocsai gimnáziumot, melyben eddig a piarista atyák tanítottak, kibővítette, melléje finevelő intézetet létesített megfelelő alapítvánnyal és mindkettőt a Jézus Társasági atyáknak adta át. Ilyen tanárok keze alól kiváló egyházi és világi férfiak kerültek ki. A konviktusban az ország előkelő családjainak fiai nyertek valóságos nevelést és oktatást, kik közül sokan még ma is az ország jelesei között szerepelnek.

A papnevelés előmozdítása végett gyermek-szeminárium létesítésére és fenntartására alapítványt tett. Ebből épült Haynald érsek alatt a kisszeminárium, a papságra készülő V-VIII. oszt. gimnáziumi tanulók számára.

Mínthogy a női lélek vallásos nemesítése, erkölcsös nevelése és oktatása elsőrendű kulturális tényező, Kunszt érsek figyelme erre is kiterjedt. Felépítetvén a kalocsai apáca zárdát és nevelőintézetet 1860-ban, a Miasszonyunkról nevezett iskolanővéreket telepítette be Csehországból és az intézet fenntartására alapítványt tett. Az intézet rohamosan fejlődött, úgy, hogy ma már Kalocsán az anyaházban a leánynevelő intézet mellett polgári iskolai és elemi iskolai tanítónői képezdét, polgári leányiskolát tartanak fenn s az elemi leányiskolát is vezetik. Az iskolanővérek kalocsai intézete terebélyes fává fejlőd-

dött, ágait kiterjesztette az egész egyházmegyére, sőt azon túl is. Az iskolák melleit a nővérekre van bízva a bácsi és hajósi árvaház is. A cs. és kir. helytartóság 1854-ben püspöki székhelyeken tanítóképző intézeteket akart létesíteni. Kunszt érsek megragadta az alkalmat és kieszközölte, hogy ezek egyike Kalocsán létesüljön s e célra megfelelő épületet ajánlott fel. Ezzel Kalocsa meg is kapta a tanítóképezdét, mely az egyházmegyét hazafias és vallásos szellemben oktató tanítókkal és kántorokkal látja el.

Dr. Haynald Lajos bíbornok érsek (1867-1891) a Kunszt érsek nyomdokain tovább épített. Az egyházmegye kormányzatát azzal tökéletesítette, hogy azt az előbbi tíz helyett tizenhat alesperesi kerületre osztotta fel, melyek a székesegyházi, bácsi és tiszai főesperesek felügyelete alatt állnak. A Kalocsa városától elvált és önálló községgé alakult Szakmar és Homokmégyen, továbbá a más felekezetek között élő hívei számára Bácsstóvároson, Úszódon, Csúrogon és Verbászon, továbbá a kormány által létesített új telepeken, Gyulafalván és Tiszakálmánfalván plébániát szervezett.

Hogy a Kunszt érsek alatt tartott zsinat határozatait a gyakorlati életbe is átvigye és az azóta keletkezett új egyházi viszonyokat egyházmegyéjében rendezze 1868, 1871, 1872 és 1878-ban tartott papságával értekezletet, amelyeken a szorosán vett lelkipásztori teendők megbeszélésén kívül a vallásfelekezetek egyenjogosításáról 1868-ban hozott országos törvény által keletkezett új állapotok rendezését is tárgyalták.

Így jöttek létre az 1867-79. évi egyházmegyei statuták. Ezek szabályozzák a papságnak az érsekhez, a káplánoknak a plébánoshoz való viszonyát, a lelkipásztori teendőkre adnak utasítást, szabályozzák a zsinati vizsgát, a hitoktatást és a papi nyugdíjügyet. Ennek alapjait Haynald tetemes összegekkel növelte. Emellett szabályozta a káplánok fizetését és azt a Haynald segélyalappal megjavította.

Az 1868. törvény a tanügy terén is változást hozott. Haynald érsek ezen törvényhez alkalmazkodva a tanítás ügyének jobb felügyelete végett megszervezte egyházmegyéje kat. felekezetű iskolái számára a fő- és al-tanfelügyelőséget, az egyházmegyét négy tankerületre osztotta és ezekbe papságából iskola-látogatókat rendelt, emellett megszervezte az egyházmegyei kat. tanítóegyesületeket.

A tanítóképzés előmozdítására a képezdei Haynald alapot létesítette, melyből az intézet szegényebb sorsú növendékei segílyt kapnak. A jelenlegi tanítóképző intézet felépítésével az intézetet alkalmas épülethez juttatta. Egyházmegyéje árváinak neveléséről pedig Kalocsán, Bácsban és Zomborban árvaházak létesítésével gondoskodott. A papnevelés előmozdítása végett Kunszt érsek által letett kisebb papnevelő intézet alapját felhasználva 1879-ben felépíttette a kis-szemináriumot, ahol azóta a papságra készülő gimnáziumi tanulók nevelésben és ellátásban részesülnek.

Ezen egyházmegyei intézkedések mellett Kalocsa városának, mint székhelyének haladását is felkarolta. Befolyásával és nagylelkű áldozatkészségével keresztülvitte 1882-ben a Kalocsa-kiskőrösi vasúti szárnyvonal kiépítését. A Kalocsát Bajával összekötő távíró vonal létesítését nagy pénzáldozattal segítette elő.

A tudomány előmozdítására létesítette a Jézus-Társasága Kollégiumában a Haynald-Observatoriumot. Ugyanott felépíttette Kunszt érsek hagyatékából az új gimnáziumi épületet és a régi elemi iskola épületének hozzácsatolásával bővítette a fineveldét, a régi iskola pótlására pedig felépíttette a jelenlegi tekintélyes beltéri elemi-iskolát, így Haynaldnak ezen főbb alkotásai mellett számtalan bőkezű alapítványokat tett le a tudomány és művészet támogatására,

Haynald érseket méltán sorozhatjuk érsekeink nagyjai közé. A tudós főpap és államférfiú európai hírnévnek örvendett. A Pápa a személye iránti nagyrabecsülését avval mutatta ki, hogy bíbornoki rangra emelte. Egyházunk fénye, Hazánk dísz, Kalocsa atyja volt.

Dr. Császka György érsek (1892-1904.) A jószív embere volt és azért kifogyhatatlan volt áldozatkészsége úgy egyházi, mint társadalmi téren. Bár elődjei plébániák szervezésében az egyházmegye szükségleteivel lépést tartottak, mégis a hívek gyors szaporodásával az ő főpásztori gondoskodásának is bő tere nyílt. Gyulafalva, Szilágyi és Wekerlefalva új telepítésű községek hívei számára templomot, plébániát építtetett, Cservenkán a máshitűek között élő hívei számára plébániát létesít és templomról, paplakról gondoskodott. Csengődön, Rémen, Felsőhegyen és Tornyoson plébániákat szervez, Zen-tan, Óbecsén második plébániát állít fel és mindenütt bőkezűen segíti a templomok és plébániák felépítését. A zombori karmelita és az újvidéki plébániái templom építését szintén bő adománnyal segítette elő. Emellett új iskolákat építtet, az ifjúság nevelését alapítványokkal támogatta. *Hazánk, ezer éves fennállása* alkalmából tett 75000 forintos alapítványt, melynek egyik részével a kántortanítói nyugdíjintézet tőkét emelte, másik részével pedig a kalocsai Tanítók háza építését tette lehetővé és a Szegények házát létesítette. Nem volt egylet az egyházmegyében, melyet nagyobb összeggel ne támogatott volna, a kalocsai Kat. Kör hatalmas és díszes épületét saját költségén építtette, a kat. Legény-

egylet számára pedig házat vett. A kalocsai nagyszemináriumot csinos és tágas házi-kápolnával és könyvtár helyiséggel bővítette. Emellett kifogyhatatlan volt bőkezűsége a szegények és árvák iránt. Szerette papjait, híveit és a szegényeket. El lehet mondani róla, hogy szegényen jött Kalocsára a szeptesi püspöki székből és szegényen halt meg, de jótékonyágát ma is sokan áldják. Dr. Városov Gyula érsek (1905-1910) a hit embere volt. Kalocsán és egyházmegyéjében különösen a hitélet emelésére fordította főpásztori gondját. Érseki székeének elfoglalása után három éven át a káptalani főesperes kíséretében végig vette az egyházmegye összes plébániáit, mindenütt kánoni látogatást végzett és a bér-málás szentségét osztotta ki. Így megismerkedvén egyházmegyéje állapotával, hozzáfogott a hitélet emelésére célszerű intézkedések megvalósításához.

Mindenek előtt a másvallásúak között élő sajkáskerületi magyarság lelkipásztori szükségleteiről gondoskodott. Tiszakálmánfalván templomot építtetett és szervezte a plébániát, a többi községben pedig megalakította a hitközséget, szervezte a lelkipásztorkodást, iskolára, templomra, paplakra telket vásárolt, hogy utóbb itt is megszervezhesse a plébániát.

Mint bölcs főpásztor felismerte a társadalmi szervezkedés hatását híveire és ezt használta fel egyházmegyéjében a hitélet emelésére és a katolikus meggyőződés szilárdítására. Azért a vallásos egyesületek és társulatok alakítását sürgette papjai részéről, kiknek kötelezővé tette minden harmadik évben a lelkigyakorlatot. Különösen arra törekedett, hogy híveit az Oltáriszentségben jelenlevő Jézushoz közelebb hozza. E célból az Oltáregyletet terjesztette a plébániákon, melynek feladatává tette az Oltáriszentség gyakori látogatásán kívül a szegény templomok egyházi ruhával való ellátását. De ennél is tovább ment. Megszervezte az egyházmegyében az örökimádást, úgy, hogy bizonyos megállapított sorrendben az év minden napján más és más plébánián az Oltáriszentség a hívek imáadására ki van téve. Hogy a gyakori szentáldozást hívei között terjessze, papjait kötelezte, hogy naponkint mise előtt a gyóntatószékben üljenek és a mindennapi szent áldozásra szoktassák a híveket. De egyéb vallásos társulatok szervezését is sürgette, így a Jézus Szíve társulatot, az Élőrózsafüzér társulatot, sok helyen sz. Ferenc harmadik rendjét.

A hitélet emelésére bekapcsolta intézkedéseibe a társadalmi szervezkedést is. Előmozdította ifjúsági egyletek, kat. legényegyletek, kat. körök és olvasóegyletek szervezését papsága vezetése mellett. Gondoskodott ezek számára jó olvasmányokról. Szabadkán saját költségén kat. szellemű újságot és a Szt. Antal nyomdát létesítette és így a kat. sajtót intézményesen megalapozta egyházmegyéjében. Hogy az egyesületi élet működését szemmel tarthassa, a lelkészek minden év végén az egyletek működéséről részletes jelentést adnak az egyházmegyei hatóságnak.

A szentéletű Városov Gyula érsek rövid öt évi főpásztori működése alatt egyházmegyéjében a lelkipásztori buzgalom, hitélet, kat. öntudat és összetartás magasi színvonalra emelkedett.

Örökemlékű alkotása a kalocsai székesegyház restaurációja. Városov Gyula érsek, mint tudós történetíró ismerte a kalocsai székesegyház múltját. Látván, hogy székesegyháza a régi székesegyház befejezetlen utánzata, azt a régi mintájára kiépíttette, belsejét díszesen renováltatta és szentélye alatt érseki kriptát építtetett, melyben elődjek, kik eddig a templom hajójában pihentek, övele együtt várják a feltámadás napját.

A hitéletre kiválóan fontos kat. iskolaügyet is nagy áldozatkészséggel felkarolta. Újra szervezte a tanfelügyelőséget, oly értelemben, hogy a főtanfelügyelő személyesen látogatta ezentúl az iskolákat. Saját költségén hét helyen iskolát építtetett, egyházi, tanügyi és társulati célokra nem számítva magánjótékonykodását évenként 350,000 koronát költött.

A kiváló főpásztor, erényekkel ékeskedő főpap és emberbarát volt.

Dr. Csernoch János érsek (1911-1913.) Ezen bölcs és fáradhatatlanul buzgó főpásztort csak két évig mondhatta magáénak a kalocsai egyházmegye. Nagyobbra hívta meg az isteni Gondviselés. Az esztergomi primási székből Magyarországnak válságos éveiben a magyar kat. Egyházat a reánk zúdult vihar közepette bölcs kézzel kellett vezetnie. Mint kalocsai érsek a rövid két éven át felkarolta az ifjúság nevelését, rendezte a kereskedelmi és iparos iskolákban a hitoktatást és elaggott papjai nyugdíj ügyét.

A hitélet terén Tompa, Borota, Zenta-Munkás telep és Sajkáslak plébániáinak létesítése, a mozsori és sajkáslaki templom építése tartja fenn emlékét.

Szerette papjait és híveit, kiknek jószágos fő-pásztoruk volt.

Dr. Váradi Lipót Árpád érsek (1914-1923). Érsekségének 10 éve gyászbetűkkel van felírva hazánk történetében. Érseki székhelyének napján 1914. jún. 29-én gyilkolta meg gonosz kéz Ferdinánd trónörökösét és nejét Sarajevóban. Ezzel megindult a vészvilágháború, bekövetkezett a trianoni

országcsönkítés, mely egyházmegyénket is ketté szakította. Ezt követte a szociális forradalom és a véres emlékű kommun uralom. Mindezeket erős lélekkel végig szenvedte, ezek vitték korai sírba az erős szervezőt, alkotási eszméiben nagystílű érseket.

A lelkipásztorkodásban következetesen elődjei nyomán haladt. Mindenekelőtt új lelkesítő állomások létesítésével az elhagyottabb és népességben felszaporodott helyeken a hívek lelki vezetéséről gondoskodott. Szeremlén, Bogyiszlón, Prónayfalván, Keserútelekén és Oromhegyesen szervezte a plébániát. Ujpalánka részére külön plébániát létesített. Baja városában megszervezte nagy áldozatok árán a Sz. Antal és a baja-kis-csávolyi plébániákat, ellátva megfelelő földadománnyal. Kalocsán három új plébánia szervezését tervezte templommal, már előre ellátván ezeket építési alappal és földadománnyal, haláláig azonban csak a külvárosi Sz. Szív plébánia tudott létre jönni. Mint elődje, Várady érsek is jól ismerte az egyesületi élet fontosságát a hitéletre, azért ő is sürgette, hogy papjai a lelki-pásztorkodás mellett a kat. egyesületekben működjenek és azok szaporítását áldozatokkal is előmozdította.

Szociális érzésű főpásztor, a társadalmi kérdések beható ismerője volt. Kalocsai hívei iránti jóindulatát avval mutatta ki, hogy a még Császka érsek alatt megalakult munkásegylet tagjait olcsó bérlethez juttatta az érseki uradalom földjeiből. Elősegítette Kalocsának rendezett törvényhatósági várossá alakulását. A haza iránti szeretetét avval róta le, hogy nagy áldozatokkal a háború rokkantjai elhelyezésére felépítette a Rokkantelepet hatalmas munkásházzal. Emellett a szegények bőkezű atyja és főpásztora volt.

Az országra és egyházmegyére zúdult gyászos események sok szenvedést és gyászt okoztak főpásztori szívének. Az utolsó csapás, melyet meg kellett élnie a kalocsai egyházmegye ketté-szakítása volt. Az egyházmegye bácskai részét a trianoni békeszerződés oda ítélte a Jugoszláv államnak. Következménye volt, hogy a pápa ezen területet a kalocsai érsek joghatósága alól kivette és apostoli administrator vezetésére bízta. Közvetlenül halála előtt 1923. febr. 15-én értesítette a pápa államtitkárja útján Váradyt ezen intézkedéséről. Előre mondotta, hogy ezt aligha fogja túlélni. Űgy is történt. Pár napra rá febr. 19-én sokat szenvedett szíve megszűnt dobogni. Végrendeletében az egyházmegyét tette általános örökösévé azon célból, hogy az általa létesített plébániákon templom és paplak építtessék.

Gr. Zichy Gyula érsek. Dr. Várady Lipót Árpád halála után XI. Pius pápa, mivel a trianoni békeszerződés folytán elszakított bácskai résznek viszonya az anyaegyházmegyéhez még véglegesen rendezve nem volt, Gr. Zichy Gyulát 1923. dec. 10-én kelt okmányával további intézkedésig a megüresedett kalocsai érseki székbe apostoli adminisztrátornak nevezte ki. Ezen kinevezést 1925 szept. 5-én kalocsai érsekké történt kinevezése követte.

Ad multos annos.

10. A kalocsai és bácsi érsekek névsora.

1.	Asztrik Kalocsa első érseke	1001-1015
2.	I. György	1050-
3.	Dezső	1075-1093
4.	Fábián	1094-
5.	Ugolin	1103-
6.	I. Pál.	1111-
7.	Fulbert	1111-
8.	I. Gergely	1124-
9.	Fancsika	1131-1134
10.	Simon	1135-
11.	Mucsia	1142-
12.	Mikó	1149-1165
13.	Sayna	1167-
14.	Kosmasz	1169-
15.	I. András	1176-1186
16.	I. István	1187-
17.	II. Pál	1188-
18.	18. Kán nemzetségű Csitilénfi I. Péter	1190-1191

19.	Győri Saul	1192-1202
20.	Meraniai I. János, 1205-től esztergomi érsek	1202-1205
21.	Meraniai Berthold, 1218-tól Aquileai Patriarcha	1206-1218
22.	Csák Ugrin	1219-1241
23.	Benedek 1254-től esztergomi érsek	1241-1254
24.	Búzád I. Tamás	1255-1256
25.	25. Sámbocki Smaragd.	1257-1265
26.	26. Bancsai II. István.	1266-1278
27.	27. Hunt-Pázmán nemzetségből való Gimesi II. János	1278-1301
28.	28. III. István	1302-1305
29.	29. Csák Vincze	1305-1312
	Dezső kalocsai nagyprépost választott de meg nem erősített érsek	1312-1317
30.	Janki I. László ferencrendből	1317-1337
	Széküresedés	1337-1342
31.	Kaboli László előbb zágrábi püspök	1342-1345
32.	Harkácsi IV. István előbb veszprémi püspök	1345-1349
33.	Szügyi I. Miklós 1350-től esztergomi érsek	1349-1350
34.	Hermán nemzetségű Laczkfi Dénes, előbb zágrábi püspök	1350-1355
35.	Garamkeszi II. Miklós, előbb zágrábi püspök, 1358-tól esztergomi érsek	1356-1358
36.	Csanád nembeli Telegdi II. Tamás, 1367-től esztergomi érsek	1358-1367
37.	Franklói V. István előbb nyitrai püspök	1367-1382
38.	Helfenstein I. Lajos	1383-1391
39.	Pelsőczy Bubek III. Miklós	1391-1399
	Széküresedés	1399-1401
40.	Szepesi III. János, előbb zágrábi püspök	1401-1403
41.	De Dominis Chrysogon előbb traguri püspök	1404-1408
42.	IV. Miklós	1408-1410
	Branda placentini püspök, érseki administrator	1410-1413
43.	Gualdói II. András 1420-tól Szitteni püspök	1413-1420
	Skolari Karnián érseki administrator	1420-1423
44.	Buontelmontis IV. János Administrator	1424-1431
	Ugyanez érsek	1431-1448
	Széküresedés	1448-1450
45.	Szekcsői Herczeg Rafael előbb boszniai püspök	1450-1456
46.	Várdai VI. István bíbornok	1457-1481
47.	Matucsini I. Gábor	1471-1477
48.	Handó II. György	1478-1480
49.	Váradai II. Péter	1481-1501
50.	Wingardi Geréb III. László, előbb erdélyi püspök	1501-1503
51.	Czetinai Frangepan II. Gergely, előbb veszprémi püspök	1503-1520
	Széküresedés	1520-1523
52.	Tomori III. Pál a ferencrendből	1523-1526
	Széküresedés	1526-1530

Török hódoltság alatt.

53.	Czetinai Frangepan I. Ferenc, egyben egri administrator	1530-1543
	Széküresedés	1543-1565
54.	Gregorianác IV. Pál, egyben győri Administrator	1565-
	Széküresedés	1565-1572
55.	Trakostyáni Draskovics III. György bíbornok, egyben győri	1572-1587

	administrator	
	Széküresedés	1587-1596
56.	Kutassy V. János egyben győri Admin. 1597-től esztergomi érsek	1596-1597
	Széküresedés	1597-1600
57.	Hetesi Pethe Márton, egyben győri adm.	1600-1607
58.	Szuhafői Szuhai VII. István egri püspök	1607
59.	Napragy Dömöter egyben győri adm.	1608-1619
60.	Váraskeszi Lépes Bálint egyben győri administrator	1619-1623
61.	Telegdy VI. János egyben nyitrai püspök	1623-1647
	Széküresedés	1647-1649
62.	Püski VII. János egyben vácsi adm.	1649-1657
63.	Pohroncz Szelepcsényi III. György egyben nyitrai adm. 1666-tól esztergomi érsek	1657-1666
64.	Petretich III. Péter zágrábi püspök	1667
65.	Sárvári és Felsővidéki Széchenyi V. György egyben győri adm.	1668-1685
66.	Gubassóczy VIII. János egyben nyitrai adminisztrátor.	1685-1686
67.	Borkovich II. Márton zágrábi püspök.	1686-1687
	Széküresedés	1687-1691

Török hódoltság után.

68.	Kollegradi Gróf Kollonits Lipót bíbornok, egyben győri adm. 1695-től esztergomi érsek	1691-1695
69.	Sárvári és Felvidéki Gróf Széchenyi V. Pál, paulinus barát egyben veszprémi administrator	1696-1710
70.	Keresszeghi Gr. Csáky Imre bíbornok előbb nagyváradai püspök, 1732-től esztergomi érsek	1710-1732
71.	Zajezdai Gr. Patachich II. Gábor, előbb szerémi püspök	1733-1745
	Széküresedés	1745-1747
72.	Keresszeghi Gr. Csáky V. Miklós előbb nagyváradai püspök	1747-1751
73.	Zetényi Gr. Klobusiczky II. Ferenc, előbb zágrábi püspök	1751-1760
74.	Németujvári Gr. Batthyány I. József előbb erdélyi püspök, 1776-tól esztergomi érsek	1760-1776
75.	Zajezdai Báró Patachich Ádám	1776-1784
	Széküresedés	1784-1787
76.	Kollegrádi és Zay-Ugróczy Gr. Kollonits László előbb nagyváradai püspök	1787-1817
	Széküresedés	1817-1822
77.	Klobusiczky IV. Péter előbb szatmári püspök	1822-1843
	Széküresedés	1843-1845
78.	Gr. Nádasdy Paulai III. Ferenc előbb vácsi püspök	1845-1851
79.	Kunszt II. József előbb kassai püspök	1851-1866
80.	Krivinai Lonovics III. József	1866-1867
81.	Haynáld Lajos bíbornok	1867-1891
82.	Császka György előbb szepesi püspök	1891-1904
83.	Veszprémi Városov Gyula előbb székesfehérvári püspök	1905-1910
84.	Csernoch IX. János előbb csanádi püspök, 1913-tól esztergomi érsek	1911-1913
85.	Várady Lipót Árpád előbb győri püspök	1914-1923
86.	Zichi és vásonkeői Gróf Zichy Gyula kinevezetett apostoli Administratorrá 1923 dec. 10-én. Érsekké 1925. szept. 5.	

Felhasznált források:

Érseki és érsek uradalmi levéltár erre vonatkozó iratai.

Dr. Julius Városey: Disquisitio de unione Ecclesiarum Colocensis et Bacsensis. (Schematismus Cleri Colocensis et Bacsensis 1885.)

Dr. Karácsonyi János: Magyarország egyháztörténete főbb vonásokban 907-től 1900-ig. Nagy-Várad 1906.

Winkler Pál: A róm. kat. egyház és a bácsi érsekség. (Országos Monográfia Társaság: Bács-Bodrog megye II. kt.)

Stephanus Katona: Historia Metropolitanae Ecclesiae Colocensis-Coloczae, 1800. I-II.

Michael de SS. Trinitate (Horváth) Natales Archiepiscopatus Colocensis et Bacsensis. Budae 1746.

Érdújhelyi Menyhért: A kalocsai érsekség a renaissance korban. Zenta, 1899.

Fermendzin: Acta Bosnae. Zagrabiae 1892.

**AZ „ÁRPÁD KÖNYVEK”
megjelent számai.**

- 1-2. Dr. Erdey F. **Válaszúton.** Dráma 5 felvonásban Gonzága sz Alajos életéből.
3. Dr. Erdey F. **A mindentudó rádió.** Tréfás színjáték egy felvonásban.
4-5. Winkler Pál: **A kalocsai és bácsi érsekség.** Történeti összefoglalás.

Előkészülőben:

Kalocsa története.
Kalocsai útmutató.
Kalocsai csillagvizsgáló.
A kalocsai káptalan története.
A bácsi káptalan története.
Kalocsa és vidékének földrajza.